

خانه ظلم ویران باد؛ تحلیل «مدرس» از مهاجرت ایرانیان به خارج

<https://psri.ir/?id=fp9onsjl>

مقوله «مهاجرت» و معضل «فرار مغزها و سرمایه‌ها» به خارج از کشور بحرانی نابهنجار و ملی است که از دهها سال پیش میهنمان با آن مواجه است. مهاجرت، پدیده‌ای چند وجهی است که باید نگرانی و اهتمام همه ایرانیان علاقه‌مند به این مرز و بوم و خواستاران استقلال، عزت و پیشرفت ایران زمین را صرفنظر از گرایش سیاسی، قومی، مذهبی، طبقاتی و جنسیتی، برانگیزد.

بررسی بسترها، زمینه‌ها، علل، و سبب‌شناسی چگونگی و چرایی پیدایی این پدیده اجتماعی، که تا اندازه‌ای تبعیض، نابرابری، ستم، فساد، زورگویی، سرکوب و سرخوردگی موجود در جامعه در شقوق متنوع آن بدان دامن می‌زند، نیازمند پژوهشی جامع و کارشناسانه در ابعاد مختلف است، و البته حل آن نیز در گرو شناخت علمی و برنامه‌ریزی دقیق به دور از سطحی‌نگری و شتابزدگی و ساده‌سازی قضایا است.

در این میان باید یادآور شد که مسئله مهاجرت و از منظری صدور نیروی کار، تخصص و سرمایه نه تنها فی حد ذاته امری مذموم نیست بلکه محاسن فراوانی نیز دارد و می‌توان در چارچوب خط‌مشی و برنامه‌ای سنجیده و هدفمند، زمینه‌های آن را تسهیل و حتی مبادرت به تشویق و تقویت آن نیز کرد و از رهگذر آن منافع اقتصادی، فرهنگی و حتی سیاسی را عاید کشور ساخت و در برهه‌هایی به مثابه یک حربه کارساز و کارآمد در خدمت منافع و مصالح ملی از آن بهره جست. اما در شرایطی که کشور ما بیش از هر زمان دیگری به فعالیت متخصصان و خدمات مغزهای علمی و به کار انداختن سرمایه‌ها در داخل مرزهای خود نیازمند است، به نظر می‌رسد استراتژی و سیاست کلان دولتمردان باید به منظور حفظ نیروها و سرمایه‌ها در داخل مرزها ترسیم و سامان یابد تا از «نفلگی» نیروی انسانی و تباهی سرمایه مالی ممانعت شود.

روشن است که راه‌های استراتژیک و بلندمدت معطوف به تغییر زیربناها و ساختارها به منظور جلوگیری از مهاجرت هموطنانمان به خارج از کشور، امری زمانمند است که بدیهی است نمی‌توان آثار و نتایج فوری و زودرس آن را در کوتاه مدت مشاهده کرد اما برای کاهش بحران و مهار موقتی آن به راه‌های کوتاه مدت و غیرساختاری می‌توان امیدوار بود و چشم دوخت. اگرچه لازمه چنین راه‌ها و سیاست‌هایی آن است که حفظ منافع و مصالح ملی بر هر گونه منافع جناحی و باندی اولویت و تقدم یابد و همه احزاب، گروه‌ها، جناح‌ها و طیف‌های سیاسی کشور، این گونه معضلات ملی را مسئله مبرم خود تلقی کرده و از دستاویز قرار دادن آن برای تسویه حساب سیاسی با یکدیگر و به در کردن رقیبشان از میدان جدا خودداری ورزند.

در میان رجال سرشناس دینی، سیاسی، فرهنگی کشورمان کم نبودند کسانی که نسبت به خطر مهاجرت ایرانیان هشدار دادند و به شرح امهات آن پرداختند و ضمن مرور و فرورفتی تحلیلی در این وادی، به گونه‌ای ساده و شفاف راه رویارویی و شیوه‌های پیشگیرانه به منظور مقابله با این پدیده را متذکر شدند. و یکی از این رجال فرهیخته و شاخص سیدحسن مدرس است که در جلسه مورخ 27 مهر 1305 مجلس شورای ملی، هنگامی که راجع به مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور بحث شد، طی نطق میسوطی به بیان دلایل این مهاجرت و راه‌های جلوگیری از آن پرداخت. مدرس در خلال سخنان آگاهانه‌اش با ادبیاتی که مخصوص خود او است از سفر به اسلامبول و مشاهده ایرانیان خارج نشین چنین گفت :

همه ایرانی، از هر کدام می‌پرسیدیم چرا آمدید؟ یکی از دست‌مأمورین، یکی از دست‌ارباب، یکی از دست‌همسایه، یکی از غارت و غیره رفته بود... باید نقطه نظرمان را طوری قرار بدهیم که ایرانیها نروند و آنهایی که رفته‌اند برگردند... ما باید ببینیم چه کنیم که ایرانی نرود... اینکه فرمودند از زمان شاه عباس کبیر رفته‌اند، اولاً هیچ کس خانه خودش را نمی‌خواهد رها کند، مگر فشار، مگر فشار و مگر فشار، همین. از زمان مشروطه تا به حال شاید اگر حساب کنید در این بیست سال اخیر یک کرور از ایران رفته‌اند، متصل هم می‌روند، چرا؟ برای اینکه رعیت که سرپرست ندارد مثل گوسفندی است که شبان ندارد. گوسفندی که چوپان ندارد در چاه می‌افتد، گرگ می‌خورد، رعیت هم این جور است... سعی ما همان

است که عمر عبدالعزیز به حارث گفت: « حصنها بالعدل»، گفت حصار قلعه خراب شده است در بودجه من چیزی برایش منظور نشده است، گفت: « حصنها بالعدل»، یعنی حصار عدالت بکش تا محفوظ بمانی، خرج هم ندارد. شما هم ترتیب عدالت را برای مردم درست کنید کسی هجرت نمی‌کند. اگر کسی از ما هجرت نکرد عدلمان زیاد است.... باید یک فکری کنید اینهایی را که دارید نگاهداری کنید و آنها هم که رفته‌اند برگردند.

بدون تردید ایجاد اصلاحات ساختاری در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و تدارک مقدمات لازم برای تحرک در ساخت قدرت و جذب سرمایه‌های غیردولتی در عرصه تولید و از همه مهمتر برقراری عدالت اجتماعی در جامعه و بهره‌مندی آحاد ملت از آزادیهای مقبول و مشروع، از مبرم‌ترین ضرورت‌هایی است که می‌تواند وجهه همت کارگزاران واقع شود. شک نیست که این همه به پیشبرد روند توسعه سیاسی و تداوم و تعمیق روند دموکراتیزاسیون در کشور و نهادینه شدن حقوق شهروندی اعم از حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی و... همچنین رفع نسبی پدیده‌های بحرانی و زیانبار اقتصادی و اجتماعی کمک می‌کند. پدیده‌هایی که در صورت تداوم می‌تواند به تقویت خط تشنج و تعمیق ناهنجاریها و بحران‌آفرینی کمک کند.

پرهیز از اعمال فشار و به تعبیر مرحوم مدرس ظلم نکردن به هموطنان در ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و دست شستن از حرکت‌های قهرآمیز و خشن بر ضد همه شهروندان به ویژه جوانان، زنان، دانشجویان و روشنفکران و اجتناب از طرح شعارهایی که جز زمینه‌چینی و ترغیب برای فرار مغزها و سرمایه‌ها، نتیجه دیگری عاید کشور و نظام نمی‌کند، بخشی از اقداماتی است که همه شخصیت‌ها و گروه‌های مرجع در جامعه و مؤثر در سامان‌بخشی به حیات سیاسی و اجتماعی می‌توانند مبلغ آن باشند، که در این صورت تمهیدات لازم برای بازگشت هموطنانمان از خارج به داخل کشور فراهم می‌آید.

جالب آنکه دانسته شود آیت‌الله مدرس چند روز پس از ایراد نطق پیشگفته خود در مجلس در باب مهاجرت، مورد سوء قصد نافرجام قرار گرفت. بی شک میان آنچه آن مرحوم در صحن خانه ملت بیان کرد و اقدام تروریستی علیه وی پیوند نهانی نهفته است.

موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران